

Biologiyanın tədrisinin mövcud vəziyyəti**Könül Faiq qızı Mahmudova***pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,**ADPU-nun baş müəllimi***E-mail:** konul_mahmudova@mail.ru**Rəyçilər:** b.ü.e.d., prof. R.L. Sultanov,
p.ü.f.d. Ə.A. Gərayev**Açar sözlər:** biologiya, analiz, metodlar, praktiki vərdişlər, pedaqoji bacarıqlar**Ключевые слова:** биология, анализ, методы, практические навыки, педагогические способности**Key words:** biology, analysis, methods, practical skills, pedagogical abilities

Ümumi orta təhsil şagirdlərdə təbiət və cəmiyyət haqqında bilik və bacarıqlar formalaşdırır, obyektiv aləmin inkişaf qanunauyğunluqlarını dərk etməyə kömək edir. Şagirdlərin aldıkları bilik və bacarıqlar əsasında onların dünyagörüşünün formalaşmasına, təfəkkür, dərk etmə qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə xidmət edir. Məktəbə həvalə olunmuş ümumitəhsilin vəzifələrinin bir hissəsi biologiya fənninin üzərinə düşür.

Nəzərə almaq lazımdır ki, bu gün ümumtəhsil məktəblərində formalaşan şagirdlərimizin əldə etdikləri bilik, bacarıq və vərdişlər növbəti onilliklərdə ölkənin gələcək inkişafına xidmət etməlidir.

Müasir dövrün tələblərini nəzərə alaraq biologiya fənninin şagirdlərdə formalaşdırılmalı olduğu hədəfləri aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

- *Canlılar aləminə dair biliklərin bünövrəsini qoymaq;*
- *Canlıların ətraf mühitlə əlaqəsini öyrətmək;*
- *Özünün və ətrafındakıların sağlamlığını qorumaq;*
- *Məntiqli düşünmək, düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirmək;*
- *Müxtəlif resurslardan istifadə bacarığı formalaşdırmaq;*
- *Laboratoriya avadanlıqlarından istifadə bacarığı formalaşdırmaq;*
- *Özünə inam hissini inkişaf etdirmək;*
- *Problem hələtmə bacarığını formalaşdırmaq;*
- *Təlim prosesində sosial bacarıqlar formalaşdırmaq və s.*

Biologiya fənninin şagirdlərdə formalaşdırdığı bacarıqlar kimi, tədris prosesində istifadə olunan resurslar, təlim üsulları da digər fənlərdən müqayisə ediləcək dərəcədə fərqlənir. Biologiyanın tədrisi zamanı müşahidə və eksperimentlərdən geniş istifadə olunur. Lakin bu məzmun standartlarından, mövzudan, təlim məqsədlərindən, təlim şəraitindən, resurslardan, infrastruktur, maddi texniki bazadan asılı olaraq dəyişə bilər. Eyni zamanda müşahidə və eksperimentlər digər təlim üsulları ilə birləşərək tətbiq olunur.

Bu gün demək olar ki, həm biologiyanın, həm də digər fənlərin tədrisi zamanı öyrətmə aşağıdakı formada təşkil olunur:

- Mühazirə
- Sual-cavab
- Müzakirə
- Laboratoriya işi

- Müxtəlif təlim üsulları vasitəsilə
- Layihələrin hazırlanması ilə
- Müxtəlif problemlərin həlli yolu ilə
- Ekskursiyalar
- Model üzərində
- Tablo üzərində
- Sxemləşdirməklə
- İKT-dən istifadə etməklə və s

Bu öyrətmə üsullarının sırasını yetəri qədər uzatmaq mümkündür. Lakin unutmamaq olmaz ki, öyrətmə prosesinin səmərəliliyi müəllimin peşəkarlığı ilə ölçülür. Bu prosesdə müəllimin yalnız nəzəri biliyi deyil, eyni zamanda metodikası, yaradıcılığı, pedaqoji qabiliyyətləri ön plana çəkilir.

Müasir dövrdə müəllimin pedaqoji qabiliyyətləri aşağıdakılar hesab olunur:

1. Təşkilatçılıq qabiliyyətləri
2. Təlim qabiliyyətləri
3. Perseptiv qabiliyyətlər
4. Kommunikativ qabiliyyətlər
5. Suqgestiv qabiliyyətlər
6. Tədqiqatçılıq qabiliyyəti
7. Elmi-idraki qabiliyyətlər

Bu qabiliyyətlər içərisində *təlim və təşkilatçılıq qabiliyyətləri* aparıcı rol oynayır. Məhz bu təlim qabiliyyətinə tədris materialını, resursları seçmək, materialı yaşa uyğun, başa düşülən şəkildə, ifadəli inandırıcı nəql etmək, tədris-idrak fəallığını yüksəltmək və s. kimi bacarıqlar daxildir. Belə ki, müəllimlər yuxarıda sadalanan qabiliyyətləri sayəsində şagirdlərdə nəzəri biliklərini müstəqil artırmaq, tədqiqatçılıq qabiliyyətini inkişaf etdirmək, öyrəndiklərini həyatda tətbiq etmək - həyati bacarıqlara çevirmək xüsusiyyətləri tərbiyə etməlidirlər.

Məlumdur ki, təlim prosesində şagirdlərin öyrənmə qabiliyyətləri, yaş və fizioloji xüsusiyyətləri eyni səviyyədə olmur. Bu onların psixi, fiziki, mənəvi sağlamlığından, maraqlarından, potensial imkanlarından birbaşa asılıdır. Göstərilən xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla şagirdlər öyrənməyə müxtəlif çür cəlb oluna bilərlər.

Biologiya fənnin tədrisi zamanı şifahi (bilik mənbəyi -söz), vizual (iki bilik mənbəyi - söz və vizual) və praktik (üç bilik mənbəyi - söz, öyrənmə obyektini və mövzunun praktik əhəmiyyəti) metodlardan istifadə olunur.

Şifahi metodlar qrupuna hekayə, söhbət, izahat, mühazirə daxildir. Burada müəllimin fəaliyyəti söz şəklində, şagirdlərin fəallığı isə, əsasən eşitmə, anlama, şifahi və ya yazılı formada cavablarla ifadə olunur.

Vizual metodlar qrupu təcrübələrin nümayişi ilə təmsil olunur və əyani vəsaitlər, cisim və hadisələrin şəklində və şəkil (rəsm, diaqram, model) formasında olur. Şagirdlər müşahidə edir, öyrənilən obyektə nəzərdən keçirir və onu dərk edir, nəticə çıxarır və bu şəkildə bilik və bacarıq əldə edir.

Praktik metodlar içərisində biologiyanın tədrisi zamanı daha çox laboratoriya işlərindən istifadə olunur.

Biologiya fənni üzrə həyati bacarıqların formalaşdırılması zamanı yuxarıda qeyd olunan hansı formalardan istifadə olunduğu barədə mövcud vəziyyəti öyrənmək məqsədilə müəllimlərlə anket sorğusu keçirilmişdir:

Anketin I hissəsindəki suallar müəllim haqqında məlumat, II hissədə ali təhsil müəssisə-

lərində təhsil aldıkları dövrdə şagirdlərdə bilik bacarıq formalaşdırmağın yolları haqqında əldə etdikləri biliklərin səviyyəsi, III hissədə öyrətmə formalarının xüsusiyyətləri, hansılara üstünlük vermələri və bunlardan istifadəyə üstünlük vermə səbəbləri barədə suallar öz əksini tapmışdır.

Aparılan anket sorğusundan aydın oldu ki, müəllimlərin 50% dən çoxu mühazirə, 25 %-i model üzərində, 15%-i sual-cavab, 10%-i müzakirə üsullarından istifadə edirlər. I qrup səbəb olaraq onu göstərir ki, sınıfdə şagird sayı çoxdur və başqa cür materialı çatdırmaq mümkün deyil. II qrup hesab edir ki, şagirdlər model, tablo və yaxud canlı nümunələri üzərində daha asan öyrənir. III və IV qruplar hesab edirlər ki, sual-cavabdan istifadə etməklə dialoji öyrətmə mümkündür və bu zaman şagirdlər bu biliklərin tətbiqi sahələrinə dair də müzakirələr edirlər.

Lakin əfsuslar olsun ki, hələ də mühazirə üsulundan istifadə edənlər üstünlük təşkil edir. Bu onu deməyə əsas verir ki, əvvəlki illərdə təhsil alan müəllimlər ənənəvi təlim üsullarına daha çox üstünlük verirlər.

Biologiya elmi daim yeniliklərlə, elmi məlumatlarla zənginləşir. Bu elmi nailiyyətlərdən biologiya dərsliklərinin hazırlanmasında müəlliflər, biologiya fənninin tədrisi prosesində isə müəllimlər yararlanır. Müasir pedaqogikanın inkişafı nəticəsində əldə edilən bilik bacarıqlar sayəsində müəllimin metodikası zənginləşir. Təbii bu bir təcrübə istəyir. Çünki müəllim bunu təcrübədən keçirmədən, üstünlükləri qəbul edib özünükiləşdirmədən nəticə əldə edə bilməz. Deməli, nə qədər müasir dərslilər, müəllim üçün metodik vəsaitlər hazırlansa da, müəllimlərin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təlim kursları təşkil olunsa da müəllimlər bu yenilikləri sınıfa gətirmədikcə şagirdlərin əldə etdikləri nəzəri biliklərin bacarığa, vərdişə çevrilməsi çətinləşəcəkdir. Biologiya dərslərinin arzuolunan şəkildə təşkil olunması məqsədilə nəzəri və praktik bacarıqlar paralel olaraq formalaşdırılmalı, bu məqsədlə laboratoriya işlərinə, praktik tapşırıqlara, ekskursiyalara üstünlük verilməlidir.

Məqalənin aktuallığı. Biologiya fənninin məqsədi şagirdlərə canlılara dair zəruri bilik və bacarıqlar mənimsətməklə onlarda ekoloji mədəniyyət, estetik zövq, humanist və vətənpərvərlik keyfiyyətləri formalaşdırmaqdan ibarətdir. Bu bacarıqları və keyfiyyətləri şagirdlərdə formalaşdırmaq üçün müxtəlif metodlardan istifadə etmək zəruridir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Yeni yanaşmanın mahiyyəti isə ondadır ki, təlim şagirdlərin yaddaşının təkcə yeni elmi biliklərlə zənginləşdirilməsinə deyil, həm də təfəkkürün, şəxsi keyfiyyət və qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsinə, həyat üçün zəruri olan bacarıqların qazanılmasına yönəlsin. Bir sözlə şagirdyönlülüyə, nəticəyönlülüyə, şəxsiyyətyönlülüyə, tələbyönlülüyə əsaslansın.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Biologiya müəllimləri müxtəlif metodlardan və yanaşmalardan istifadə edərək dərsləri daha maraqlı quracaq, şagirdləri həvəsləndirəcək, biologiya fənnindən təkcə nəzəri bilikləri yox, həm də praktik bacarıqlar formalaşdıracaq.

Ədəbiyyat

1. Hüseynov Ə.M. Orta məktəbdə biologiya tədrisinin təkmilləşdirilməsinin başlıca istiqamətləri və optimal təşkili yolları. Bakı: ADPU, 1997, 150 s.
2. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogika: yeni kurs: Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı: Çarşıoğlu, 2002; 512 s.
3. Насијева G.N. Биологијанин тедриси методикаси. Дәрс vəсаити. Вакı 2018.
4. Верзилин Н.М., Корсунская В.М. Общая методика преподавания биологии. М.: Просвещение, 1983, 384 с.
5. Подласый И.П. Педагогика: Учебник. М.: Высшее образование, 2007, 540 с.

К.Ф. Махмудова

Современное состояние преподавания биологии

Резюме

Основная задача общеобразовательных школ - воспитывать молодежь как само осознающего человека. Биология является одной из этих дисциплин, которая позволяет студентам изучать природу, закономерности, функции создания, структуры, распределения, развития и сохранения живых существ, а главное, структуру и жизнеспособность человека с биосоциальным существованием. Дает необходимые знания, навыки и практические навыки, связанные с устойчивым развитием и защитой здоровья человека.

K.F. Makhmudova

The current state of biology teaching

Summary

The main task of the secondary schools is to educate young people as a self-aware person. Biology is one of these disciplines, enabling students to learn the nature, regularity, functions of creation, structure, distribution, development and conservation of living things, and most importantly, the structure and vitality of a person with a biosocial existence. Gives the necessary knowledge, skills and practical skills related to the sustainable development and protection of human health.

Redaksiyaya daxil olub: 09.12.2019